

найважливіших сторін формування особистості, що забезпечує моральний розвиток (Л. Божович, А. Кошелева, Я. Неверович та ін.).

Емпатія також визначається як особливий спосіб розуміння іншої людини. Тільки тут мається на увазі не раціональне осмислення проблем іншої людини, а, скоріше, прагнення емоційно відгукнутися на її проблеми. Емпатія є афективним «розумінням». При емпатії приймається до уваги лінія поведінки партнера, суб'єкт ставиться до нього зі співчуттям, але міжособистісні відносини з ним будуються, виходячи зі стратегії своєї лінії поведінки. Емоційна її природа проявляється саме в тому, що ситуація партнера зі спілкування, не так «продумується», скільки «відчувається». Тому підлітки з розвинутою здатністю до емпатії скоріше зможуть порозумітися при спілкуванні [1].

Однак повідомлення про розуміння не обов'язково передбачає висловлювання за допомогою слів. Маючи достатньо часу, люди можуть створити те, що називають «емпатійними відносинами», в яких розуміння повідомляється за допомогою безлічі різноманітних, іноді ледь вловимих, невербальних способів. Іноді єдиного погляду буває досить, щоб передати всю глибину розуміння. Рука, що обіймає плечі людини, яка щойно зазнала життєвої поразки, можуть передавати підтримку й емпатію. Ступінь емпатійної включеності в світ іншої людини може бути різною [2].

Отже, емпатія – це глибоке і безпомилкове сприйняття внутрішнього світу іншої людини, її прихованих емоцій і смислових відтінків, емоційне співзвуччя з її переживаннями, використання всієї глибини розуміння цієї людини не в своїх, а в її інтересах.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Москва: Прогресс. 2010. 238 с.
2. Ансимова Н.П., Тютяева О.В. Особенности эмпатии у старшеклассников. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. URL: http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoga_i_psichologiy/14_4
3. Басова А. Г. Понятие эмпатии в отечественной и зарубежной психологии. *Молодой ученый*. 2012. №8. С. 254-256.
4. Галузяк В.М. Розвиток емпатії в учнів підліткового віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. Випуск 62. С. 210-219.
5. Холковська І.Л. Методика виховної роботи. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 192 с.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Станіслав А. В.

**Студент магістратури ННІПППФВК
Науковий керівник – доц. Загородній С. П.**

Визначення змісту, цілей і напрямів стратегії формування правової культури студентів неможливе без осмислення того, що собою являє правова культура, у тому числі, правова культура особистості, які її характеристики і можливі напрями розвитку.

Передусім, уточнимо для цілей цього дослідження самі поняття культури і правової культури.

Культура – це освоєння і застосування людьми наявних результатів творчості, тобто перетворення їх на спосіб організації, здійснення і розвитку людської життєдіяльності. Вона виражена в продуктах матеріальної і духовної праці, у

системі економічних стосунків і ставленні людей до природи, у системі соціальних норм та інститутів, у ставленні людей один до одного і до самих себе, в їх мисленні і самооцінці.

Культура також може розглядатися як аксіологічне, ціннісне явище, що передбачає здатність особистості підпорядкувати себе загальнозначущим гуманістичним цінностям; або як творча діяльність людини, реалізована в цінностях, традиціях, нормах, соціально-політичних і правових інститутах, збагачена внутрішніми ціннісними установками суб'єкта, соціальної групи, суспільства в цілому. Культура існує не лише як певна активність, діяльність, але і як творча здатність людини створювати свій індивідуальний спосіб життєдіяльності завдяки глибинному усвідомленню культурно-історичних цінностей [2]. Культура підрозділяється на матеріальну і духовну, культуру особистості і суспільства тощо. Для дипломного дослідження важливо визначитися з поняттям правової культури особистості як складової частини культури особистості взагалі.

Поняття правової культури суспільства й особистості є у вітчизняній літературі предметом дискусій. Ще в радянській науці висловлювалися різні погляди щодо визначення поняття правової культури. В. Камінська і А. Ратинов під правовою культурою розуміють «систему матеріалізованих та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права, і їх відображення у свідомості і поведінці людей» [6, с.18], тому поняття правової культури містить право, правовідносини, правові настанови, правосвідомість і правову поведінку (діяльність). Трохи інакше визначає правову культуру О. Аграновська. Правова культура, на її думку, «це система поглядів, оцінок, переконань, настанов щодо важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав і обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціально-корисну поведінку в правовій сфері» [1, с.45]. Тим самим правова культура розглядалася в даному випадку у виключно позитивному аспекті.

У найзагальнішому вигляді правову культуру можна визначити як сукупність уявлень і почуттів, що виражають ставлення окремих індивідуумів або соціальних груп до діючого або гіпотетичного (бажаного) права.

Важливою у контексті нашого дослідження є позиція дослідника В. Лисогора, який під правовою культурою розуміє «сукупність знань, цінностей і настанов особистості відносно прав і можливостей їх практичного здійснення, що реалізуються в процесі взаємодії» [11, с.20]. Тим самим визначення правової культури особистості об'єднується зі сферою практичної діяльності. Тому це ще раз доводить те, що, формуючи правову культуру особистості, реалізуючи відповідну стратегію, ми робимо істотний вплив на всю її діяльність взагалі.

Правова культура має три основні функції: пізнавальну, оцінну і регулятивну. Правова культура як специфічна складова частина культури суспільства може проявлятися як на груповому (громадському), так і на індивідуальному рівнях. Як зазначає В. Владимірова, правова культура – об'єктивно існуючий набір взаємопов'язаних ідей, емоцій, що відображають ставлення суспільства, груп, індивідів до права – цього цілісного соціального інституту, його системи і структури, до окремих законів, інших характеристик правової системи. Це канал дії права (через свідомість) на поведінку людей, на формування громадських стосунків. Це оцінка права, що існує в індивіда і в суспільстві, яка виражає усвідомлення (часто критичне) діючого права і формує певні надії і побажання щодо можливих змін у правовій сфері, а також визначає, що вважати правомірним, а що неправомірним [2, с.123-124].

На погляд В. Головченко, структуру правової культури характеризують «два основні компоненти – правова ідеологія і правова психологія. Перший є усвідомленим ставленням до права, що відображається в обґрунтованій аргументованій критиці або схваленні правової системи, її установ або окремих законів. По суті вона є системою правових поглядів, що ґрунтується на певних соціальних і наукових концепціях. Другий – це емоційна оцінка існуючого і бажаного права, що виражається в суспільстві або окремими індивідами у вигляді конкретних оцінок, стереотипів, психологічних емоційних характеристик» [3, с. 25].

Проте з такої концепції структури правової культури індивіда випадає така його важлива складова частина (за аналогією з розглянутою нами вище цілісною структурою свідомості), як побудова дій, здатність передбачати їх наслідки, контроль і управління своєю поведінкою, тобто регулятивно-поведінковий компонент.

Згідно з ще однією концепцією, запропонованою В. Кириченко, структура правової культури містить: 1) когнітивний компонент (правові знання); 2) емоційно-ціннісний компонент (має три складові: правові настанови; ставлення до права: правові принципи, переконання, ідеї, почуття; небажання нести юридичну відповідальність); 3) поведінково-діяльнісний компонент (правова поведінка) [7].

Ця структура також має істотний недолік: у ній відсутній компонент, що в сукупності можна охарактеризувати як мотиваційно-діяльнісний (містить мотивацію дотримання або ненаслідування правових норм у діяльності; прагнення до подальшої правової освіти або відсутність цього прагнення).

Тому у межах нашого дипломного дослідження ми більшою мірою спиралися на концепцію структури правової культури, запропоновану В. Котюк. Згідно з цією концепцією, правова культура складається з таких компонентів: правові знання – як результат емоційно-чуттєвого і абстрактно-логічного аналізу інформації, її використання у професійній діяльності; правові оцінки – аналіз права, визнання його цінності, самоцінності; правове цілепокладання – осмислення потреби в діяльності, що відповідає нормам права, формування правових інтересів, соціально значущих мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей діяльності, що відповідає нормативним документам; правові настанови – здатність до конкретного акту правової поведінки як готовність діяти в межах правових норм, як процес самореалізації правових норм і правил [8].

Проте ця концепція структури правової культури потребує уточнення якісного складу компонентів, що входять до неї. Базуючись на проведеному аналізі теоретичних положень, що стосуються категорії «культура», ми виокремили такі структурні компоненти правової культури студентів: інформаційно-оцінний, емоційно-особистісний, мотиваційно-діяльнісний, регулятивно-поведінковий.

Інформаційно-оцінний компонент правової культури студентів містить: систему знань про сутність права, базові правові категорії, основні нормативно-правові документи, що регламентують професійну діяльність і побутову діяльність; уміння оцінювати ситуацію або діяльність членів суспільства з погляду законності здійснюваних дій, справедливості, доцільності.

Емоційно-особистісний компонент містить: емоційну задоволеність від власної правомірної поведінки; прагнення до правового самовдосконалення.

Мотиваційно-діяльнісний компонент містить: слідування правовим нормам у професійній і побутовій діяльності; прагнення до постійної правової освіти (включаючи самоосвіту).

Регулятивно-поведінковий компонент містить: аналітичні вміння вирішення правових проблем; готовність використовувати правові знання в професійній діяльності і в побуті, у відстоюванні прав і свобод людини.

Ґрунтуючись на представленій вище структурі правової культури студентів, ми можемо визначити цей феномен як складну інтеграційну характеристику особистості, що відображає правову обізнаність, усвідомлене емоційне сприйняття соціально-правового досвіду суспільства, готовність будувати свою соціально-професійну поведінку відповідно до чинного закону і правових норм, настанови щодо морально-правової самооцінки своєї життєдіяльності.

Зазначимо, що специфіка індивідуальної або громадської правової культури безпосередньо впливає на відповідний рівень правової культури – «духовну і матеріальну систему правового життя соціуму, що детермінується суспільно-економічним ладом і оцінюється, виходячи з досягнутого рівня розвитку правосвідомості, правової діяльності, юридичної техніки й еволюції людини як суб'єкта права» [9, с.26].

Правова культура суспільства визначається рівнем правосвідомості і мірою правової активності суспільства, прогресивності й ефективності юридичних норм. Правова культура суспільства залежить від багатьох показників. До них, зокрема, належать: наявність формалізованих і неформалізованих норм і санкцій, що регулюють систему правових відносин у в суспільстві; наявність юридично значущих артефактів (нормативно-правових актів, юридичної літератури тощо); рівень теоретичної, наукової думки в суспільстві, правової науки; рівень законодавства (наукова обґрунтованість, ефективність та ін.); рівень правосвідомості громадян і посадовців; якість роботи правозастосовних, у тому числі правоохоронних органів; рівень правової освіти, якість правового виховання.

Виявлення структури правової культури особистості, на думку низки авторів, має бути спрямоване на таку характеристику, в якій можна виокремити три «статистичні» рівні структури особистості: особистий досвід, що містить знання, вміння, навички; особливості комунікаційної активності особистості, її естетичні якості, фізична підготовка; механізм психіки особистості; типологічні властивості особистості [5; 12; 13]. Як вважає Л. Перевалова, юридична навченість індивіда відображається в трьох станах, які і складають внутрішню структуру правової культури особистості: правових культурних орієнтаціях; творчій діяльності щодо реалізації культурних орієнтацій; отриманих результатах реалізації.

При цьому наявність правових культурних орієнтацій характеризує передусім «підготовленість особистості до сприйняття прогресивних правових ідей і законів, уміння і навичок користуватися правом, самооцінку власних знань права» [14, с. 258].

На думку Ю. Шемшученко, у структурі правової культури особистості необхідно виокремлювати такі елементи: психологічний елемент (правова психологія); ідеологічний елемент (правова ідеологія); поведінковий елемент (правовідповідна поведінка) [16, с.49].

Синтезуючи й узагальнюючи розглянуті вище підходи і позиції, можна дійти висновку про те, що правова культура особистості містить, передусім, певний рівень правової освіти, тобто накопичені знання, відомості, уявлення, але не зводиться тільки до цього. Окрім цього, необхідно сформувати навички і вміння

застосовувати отримані знання у професійній діяльності і в побуті, а також загальне позитивне ставлення до правового поля. Таким чином, у структурній побудові правової культури особистості можуть бути виокремлені три компоненти:

- когнітивний (інтелектуальний), представлений у вигляді правових знань;
- мотиваційно-ціннісний, що характеризується наявністю позитивного або негативного емоційно-раціонального ставлення до сприйнятих знань, у результаті якого на основі інтересу формується переконання в особистій цінності правових норм, повага до права;
- регулятивний (поведінковий), що містить досвід прояву правової культури в спілкуванні, в поведінці.

Отже, ми доходимо висновків про те, що дефініція «правова культура особистості» стосовно індивіда є дещо ширшою категорією, ніж поняття «правова свідомість»: вона складається не лише з психологічних і ідеологічних елементів, але і правових дій індивіда. «Правова культура особистості ґрунтується на позитивній правовій свідомості, що реалізується в активній діяльності» [15, с.62].

Безумовно, правова поведінка особистості (порушення або дотримання нею нормативно-правових актів і принципів поведінки у своїх діях), знаходиться у відносній співвідпорядкованості з правовою свідомістю особистості (є похідною від останньої і не входить до її структури). Проте, практичні результати правової поведінки є різновидом показників правової культури особистості – характеризують рівень, на якому вона знаходиться.

Стосовно правової свідомості студентів, варто зазначити, що її специфіка визначається приналежністю цієї цільової групи до молоді.

У свою чергу, «специфічність молоді як соціальної групи проявляється в тому, що вона знаходиться ніби у стадії підготовки до повноцінного громадського життя. Її відрізняє як неповна готовність до соціальної практики, так і побутова неспроможність. У зв'язку з цим, маючи всі атрибути великих соціальних груп, молодь у той же час не має соціального статусу, властивого основним соціальним групам» [10, с. 121].

Крім того, студентство є не просто пересічною групою молоді, а «особливою соціальною групою, що формується з різних соціальних утворень суспільства і життя, що характеризується особливими умовами, праці і побуту, особливою громадською поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи в освіті, науці, культурі є головним і, у більшості випадків, єдиним заняттям» [4, с. 28].

Вищесказане у своїй сукупності означає, що правосвідомість студентів є надзвичайно зручною субстанцією для формування і розвитку в період навчання у закладі вищої освіти (в процесі професійної підготовки).

Уточнимо дефініцію «правова культура студентів» стосовно здобувачів вищої освіти педагогічного університету. У даному контексті правова культура є складною інтеграційною характеристикою особистості, що відображає правову обізнаність, усвідомлене емоційне сприйняття соціально-правового досвіду в освітній сфері діяльності (як громадського, так і особистого), готовність будувати свою соціально-професійну поведінку відповідно до чинного законодавства і правових норм в освітній сфері, настанову на морально-правову самооцінку професійної діяльності.

Література

1. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. Москва: Наука, 1988. 142 с.
2. Владимирова В. І. Теорія і практика формування правової культури майбутнього вчителя (педагогічно-правовий аспект 1917-2002 рр.). Кіровоград, 2010. 252 с.
3. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів. *Право України*. 2006. №4. С. 23-29.
4. Гусенко А.А. Поняття та сутність правової культури студентів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2016. Т.270. Вип. 258. С. 27-30.
5. Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.
6. Каминская В. Ратинов А. Правосознание как элемент правовой культуры. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 120 с.
7. Кириченко В. М. Правознавство: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 240 с.
8. Котюк В.О. Теорія права. Київ: Вентурі, 2006. 208 с.
9. Кузьменко Ю.В. Правова культура учнівської та студентської молоді – сучасна вимога суспільства. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 17. С. 23-27.
10. Кузьменко Ю.В. Роль правової освіти в процесі формування правової культури особистості. *Таврійський вісник освіти*. 2012. №4. С. 120-124.
11. Лисогор В. Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №5. С. 19-21.
12. Максимов С.І. Методологічні основи правового виховання. Національна юридична академія України. Сер. Філософія, політологія, соціологія. 2010. №6. Харків: Право, 2010. С. 53-63.
13. Нагорняк С.В. Правовиховна діяльність як елемент правового виховання. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2018. Вип. 151 (1). С. 108-111. (Серія: Педагогічні науки).
14. Перевалова Л. Правова освіта та її роль у формуванні правової культури студентської молоді. *Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи*: Зб. ст. і тез. Харків: НДІ держ. будів.-ва і місцевого самоврядування АПРн України. 2008. С. 257-259.
15. Чебикін О.Л., Булгакова В.О. Психологічні основи правової культури та умови її коригування: монографія. Одеса, 2019. 162 с.
16. Шемшученко Ю. Правова освіта молоді як фактор українського державотворення. Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наук. праці та матеріали конф. Київ, 2001. Вип. 1. С. 44-49.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІнь ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Старинець В. С.
Студент магістратури ННІПППФВК
Науковий керівник – доц. Губіна С. І.

Під комунікативними уміннями розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вони передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню.

Комунікативні уміння формуються в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не